

Suomussalmi 2019

Sakaranjärven ranta-asemakaavan arkeologinen inventointi

Hans-Peter Schulz ja Jaana Itäpalo 3.1.2020

KESKI-POHJANMAAN ARKEOLOGIAPALVELU

Tiivistelmä

Keski-Pohjanmaan Arkeologiapalvelu suoritti arkeologisen inventoinnin Suomussalmella Sakaranjärven ranta-asemakaavan alueella. Työn tilaaja on KimmoKaava Tmi. Maastotyön tekivät FM Jaana Itäpalo ja FM/MA Hans-Peter Schulz 27.9.2019 yhteensä 1,5 henkilötyöpäivän aikana.

Inventoinnissa ei löytynyt muinaisjäännös- tai kulttuuriperintökohteita.

Sisällysluettelo

S.

1. Perustiedot.....	1
2. Lähtökohdat ja menetelmät.....	2
2.1. Esiselvitys.....	2
2.2. Tutkimushistoria.....	3
2.3. Maastoinventointimenetelmät.....	3
3. Geologia, topografia ja maisema.....	4
3.1. Maiseman kuvaus ja valokuva.....	6
4. Alueen aiempi maankäyttö.....	9
5. Tulokset.....	12
6. Aineistoluettelo.....	12

Kansikuva: Lohkare alueen itäosassa, sen pinnassa on vanhaa jäkäläkasvustoa.

1. Perustiedot

Inventointialue: Sakaranjärven ranta-asemakaavan alueet Suomussalmen ja Hyrynsalmen rajalla Suomussalmen keskustaajamasta noin 16 km lounaaseen ja Hyrynsalmen keskustasta noin 14,5 km koilliseen; pinta-ala on yhteensä 22,4 ha.

Tilaaja: KimmoKaava T:mi

Inventoinnin laji: osainventointi

Kenttätöaika: 27.9.2019, yhteensä 1,5 henkilötyöpäivää

Karttanumerot: TM35-lehtijako, R5143R ja L, R5144R
vanha yleislehtijako, 4421 06, 09

Korkeus: n. 157 – 172 m mpy

Koordinaattijärjestelmä: ETRS-TM35 FIN -tasokoordinaatisto

Kopio raportista: Museoviraston arkisto (digitaalinen ja paperikopio), Kainuun museo (digitaalinen kopio)

Aiemmat löydöt: -

Inventointilöydöt: -

Aiemmat tutkimukset (lähiseudulla): Matti Huurre inventointi 1958 ja 1960 (Suomussalmi, Hyrynsalmi)

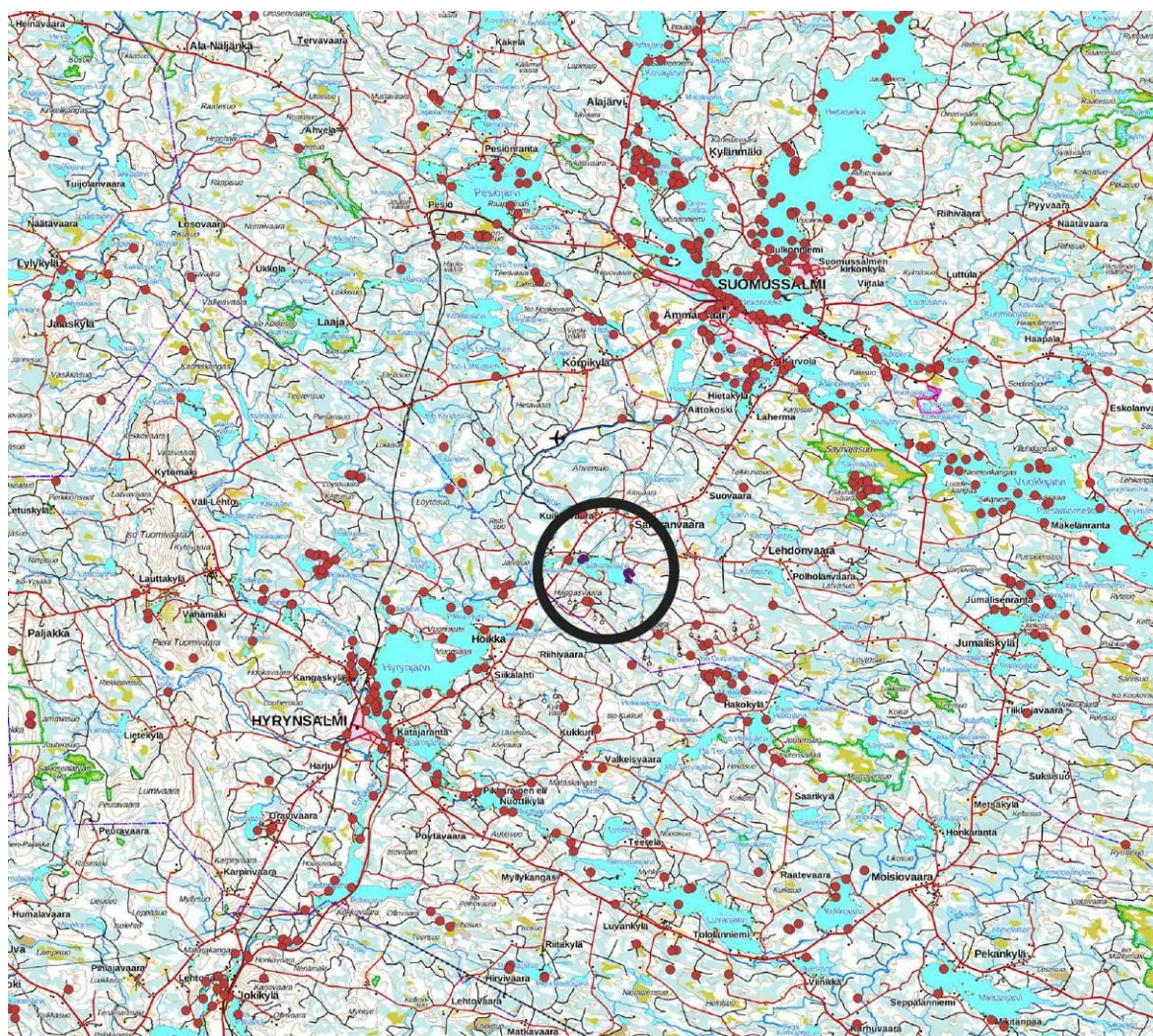
Esa Suominen inventointi 2003 (Hyrynsalmi)

Hannu Poutiainen ja Ville Laakso, inventointi 2012 (Suomussalmi Hyrynsalmi, tuulipuisto)

Hanna Kelola-Mäkeläinen inventointi 2013 (Suomussalmi, Metsähallitus KMO)

Oili Räihälä inventointi 2014 (Hyrynsalmi, Metsähallitus KMO)

Hans-Peter Schulz ja Tapani Rostedt 2015, Seitenoikea-Iso-Siikavaara-Kivivaara-Peuravaara- Aittokoski voimansiirtolinja

Kartta 1. Kaava-alueen sijainti merkitty merkitty mustalla ympyrällä. Mj-rekisterin kohteet punaisena pienenä pisteenä. Maanmittauslaitoksen maastokarttarasteri 1: 250 000, 12/2019.

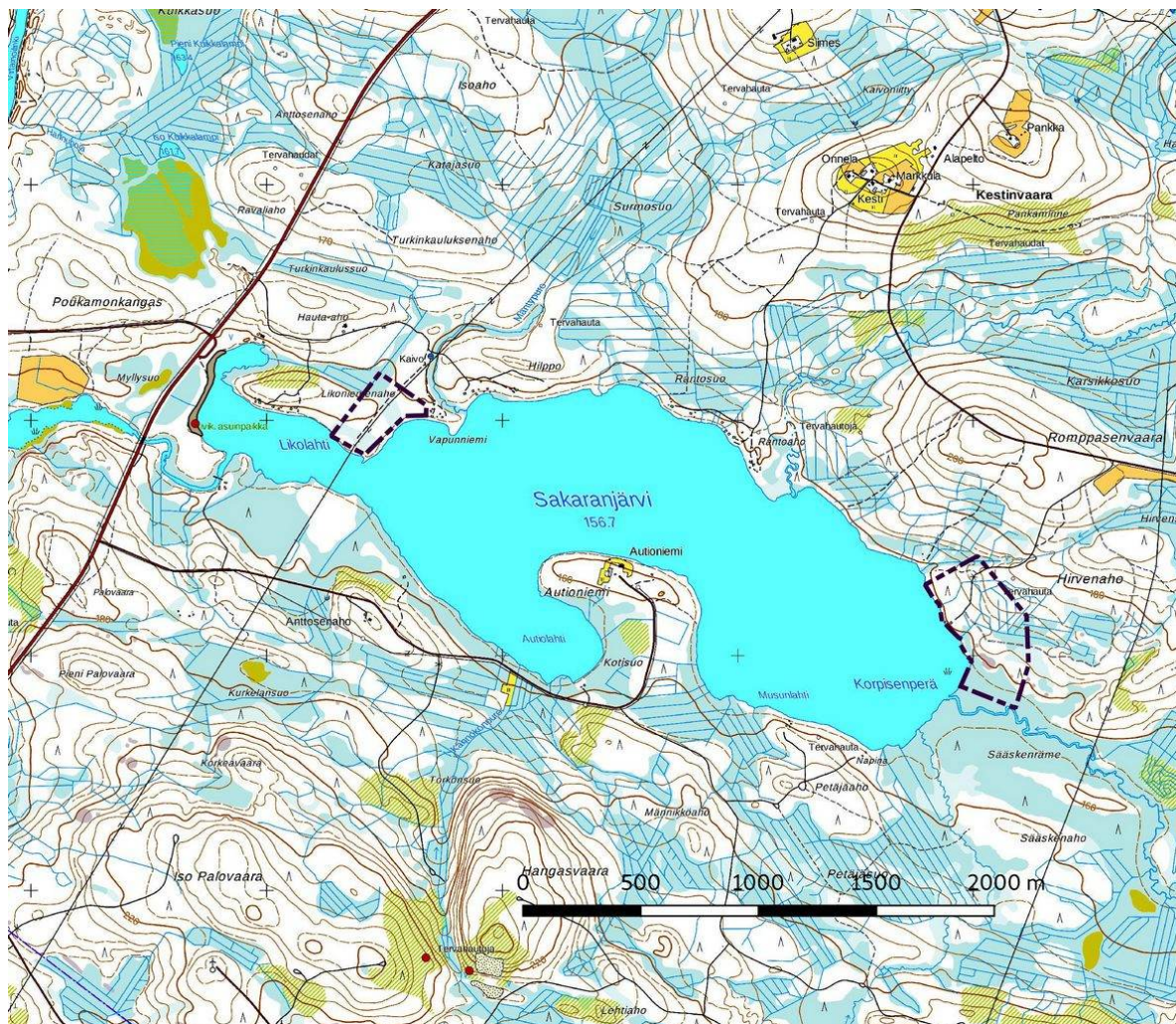
2. Inventoinnin lähtökohdat ja menetelmät

Sakaranjärven ranta-asemakaavan alueet sijaitsevat Suomussalmen ja Hyrynsalmen rajalla Suomussalmen keskustaajamasta noin 16 km lounaaseen ja Hyrynsalmen keskustasta noin 14,5 km koilliseen; pinta-ala on yhteensä 22,4 ha. Toinen osalualue on järven itäpäässä ja toinen länsiosan pohjoisrannalla voimalinjan alla.

Kaavan alueilta ei tunneta arkeologisia kulttuuriperintökohteita. Aivan järven länsipäässä hiekkaharjanteella on kivikautinen asuinpaikka, *Likolahti Sakarajärvi* (mj-tunnus 77010175). Läntisellä kaava-alueella 4 – 5 km lounaaseen, Emäjoen itäpuolella, on useita kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuopparyhmä (mj-tunnus 1000001501). Tuulipuiston alueelta järven eteläpuolelta, noin 1,4 – 4 km etäisyydellä järvestä, on rekisteröity ainakin kahdeksan tervahautaa. Peruskartalle on merkitty useita tervahautoja lähempänä järven rantaa.

2.1. Esiselvitys

Muinaisjäännostien paikallistaminen ja arviointi perustuivat kaavan alueilla ja sen lähiseudulla aikaisemmin tehtyjen arkeologisten selvitysten tuloksiin. Näiden tietojen lisäksi esiselvityksessä käytettiin eri aineistoja, joiden avulla erotettiin muinaisjäännostien sijainnin kannalta relevantit alueet. Esihistoriallisten kohteiden osalta kaukokartoituksessa keskeisiä aineistoja ovat GTK:n kallio- ja maaperäkartat, Maanmittauslaitoksen ortoilmakuvat, korkeusmalli sekä laserkeilausaineiston pitstepilviaineisto. Laserkeilausmenetelmä tuottaa hyvin tarkkaa tietoa kohteensa pinnanmuodoista, ja sen avulla voidaan paikantaa lähinnä erilaisia kuoppakohteita, kuten asumuspainanteita, tervahautoja ja hiilimiiluja tai isoja vallirakenteita. Historiallisen ajan kohteita etsittiin topografian, kirjallisuustietojen, perimätiedon, paikannimistön ja internetistä löytyvän historiallisen karttamateriaalin avulla.

Kartta 2. Yleiskartta, kaava-alueen rajausta violetina katkoviivana, Mj-rekisteriin pisteet punaisena, aluerajaus vaaleanruskeana. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 12/2019.

2.2 Tutkimushistoria

Lähialueella on tehty aiemmin neljä inventointia Hyrynsalmen puolella: Matti Huurre 1960, Esa Suominen 2003, Oili Räihälä 2014 (Hyrynsalmi, metsähallitus, KMO), Ville Laakso ja Hannu Poutiainen 2012 (Ison Palovaaran tuulipuistoinventointi, pääosin Hyrynsalmella, osittain Suomussalmella) sekä Suomussalmella, Matti Huurre 1958 ja Hanna Kelola-Mäkeläinen 2013 (Suomussalmi- eteläosa, Metsähallitus, KMO).

2.3. Maastoinventointimenetelmä

yleistä:

Maastossa arvioitiin koko alue ja tarkemmin ne alueet, jotka esiselvityksen perusteella osoittautuivat relevanteiksi löytää uusia muinaisjäännöksiä. Tähän sisältyi mm. laserkeilausaineistoon perustuvien havaintojen tarkastamista. Inventointi perustui pääosin silmänvaraisiin pintahavaintoihin. Uusia muinaisjäännöksiä etsittiin mm. maanpinnan korkeussuhteiden, maaperän ja poikkeavan kasvillisuuden perusteella. Erityistä huomiota kiinnitettiin tunnettujen muinaisjäännöskohteiden ympäristöihin.

Kartta 3. Ortokuva. Kaava-alueiden rajausta violetti katkoviivana, Mj-rekisteriin merkityt kohteet pieninä punaisina pisteinä, mj-rajaus vaaleanruskeana. Maanmittauslaitoksen ortokuvat 11/2019. >wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

Mahdollisten kulttuurikerrosten toteamiseksi ja rakenteiden iän (resenti < > muinaisjäännös) sekä tarkoituksen selvittämiseksi tehtiin joitakin lapionpistoja ja kairauksia käsikairalla. Havaitut muinaisjäännöskohteet valokuvattiin ja niiden ympäristöstä kirjattiin maasto- ja maisemaselvityksiä sekä mahdolliset taustatiedot. Muinaisjäännösten sijainti mitattiin gps-paikantimella, jonka tarkkuus on n. +/- 2-6 m. Paikkatietohallintaan käytettiin

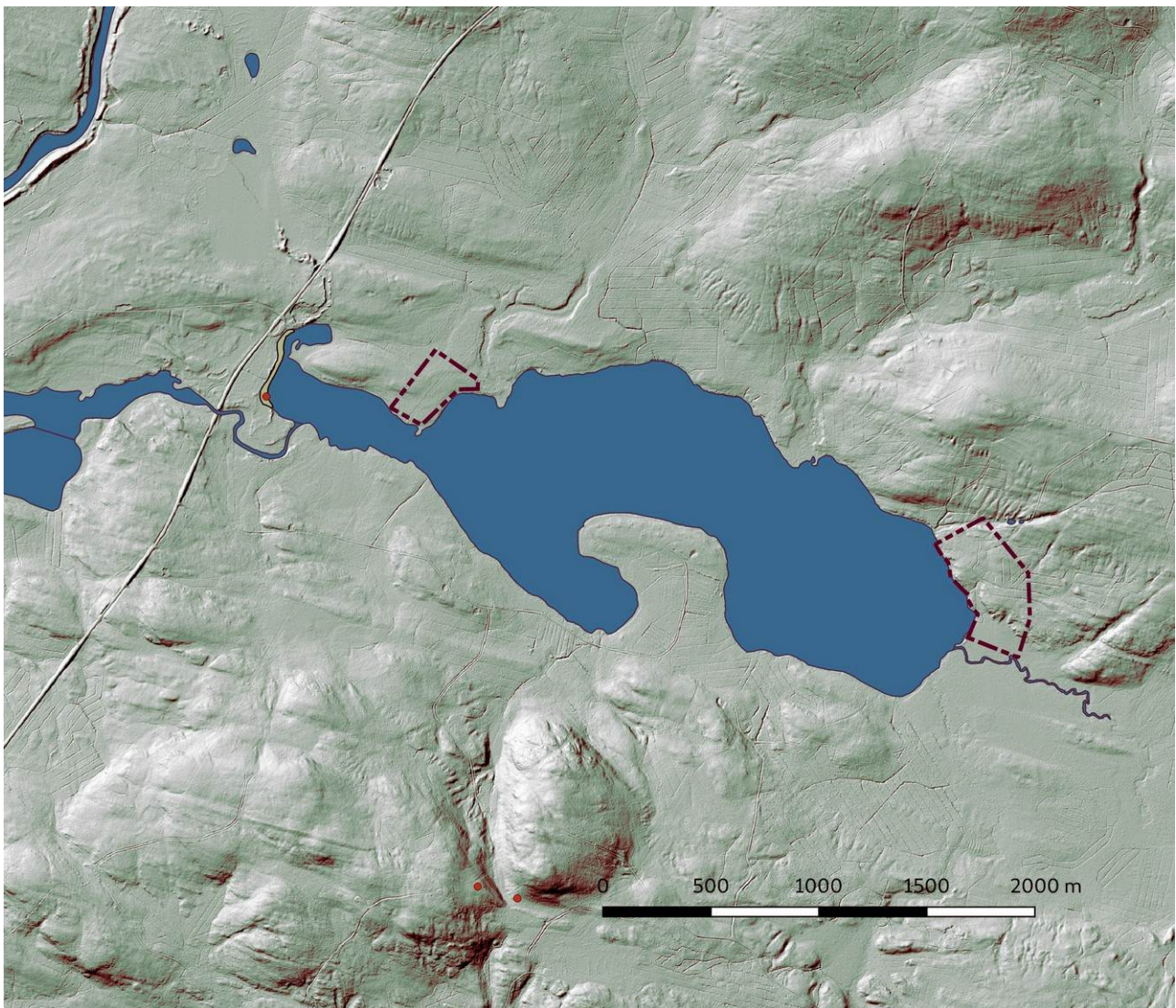

tettiin QGis 2.10. -ohjelmaa ja GrassGis 7.0 -ohjelmaa lidar-pistepilviaineiston käsittelyssä ja terrain-analyysissa.

kaava-alue tarkastettiin pääosiin pintahavainnoimalla, läntisen alueen rantavyöhykkeellä paikoitellen hienoa sedimenttiä olevilla alueilla tehtiin muutama koepisto.

3. Geologia, topografia ja maisema

Kaava-alue sijaitsee Sakarajärven pohjoisrannalla ja järven itäpäässä Emäjoelta noin 2,5 km ja 5 km itään, seutu kuuluu geologisesti Itä-Suomen Karelidien vaara-alueeseen. Vaarat ovat jäännöksiä varhaisessa geologisessa jaksossa syntyneestä laajasta vuoristosta.¹ Kohdealueen lähiseudulla esiintyvät vaarat ovat matalia, niiden lakialueet ja rinteet ovat moreenipatjan peittämiä, ja sen paksuus vaihtelee 0,5 metristä useisiin metreihin. Sakarajärven eteläpuoleisilla vaaroilla on pieniä kallioesiintymiä.

Kartta 4. 2 m-DEM korkeusmalli, kaava-alueiden raja violetina katkoviivana, Mj-rekisteriin merkityt kohteet punaisena. Maanmittauslaitoksen laserkeilausaineisto 11/2019. Vesialueet VPD 2.

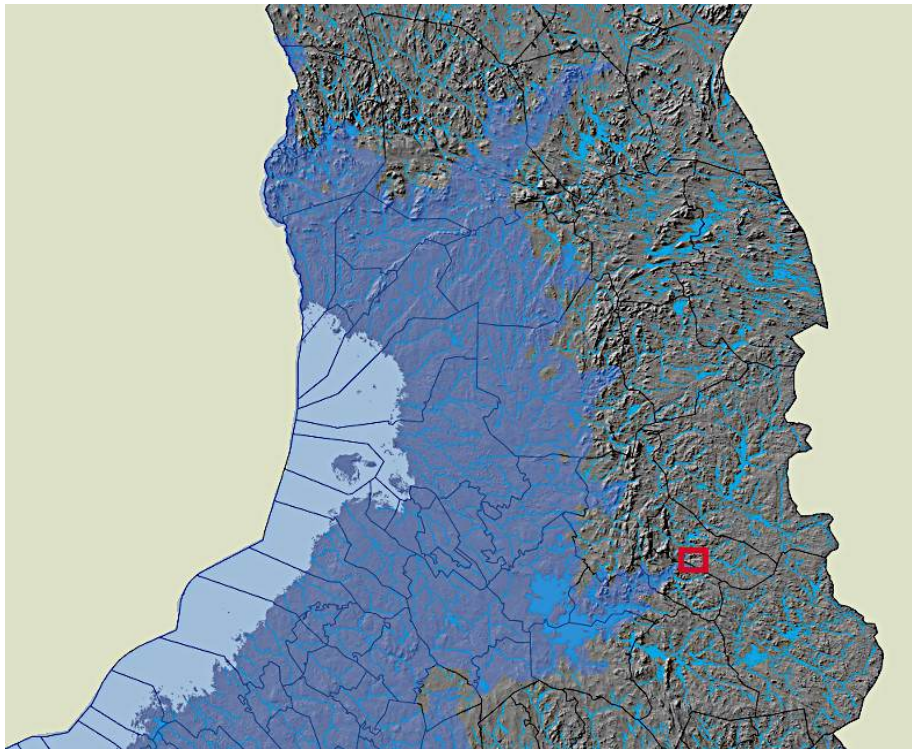
Seutu on supra-akvaattinen, se sijaitsee hieman korkeimman rannan yläpuolella, varhaisen Ancyclusvaiheen korkein ranta ulottui melko lähellä, Hyrynjärvi oli silloin merenvuonon osa.²

1 A. Silvenoinen 2016, Pohjois-Suomen liuskealueet, kerrosintruusioidet ja granuliittialue. www.geologinen.seura.fi/suomenkalliopera/CH5.pdf

2 Annika Åberg 2013. Itämeren ylin ranta Suomessa. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopisto.

Valitseva metsätyyppi on mäntyvaltainen sekametsä, rannoilla on osittain lehtomaista metsää, missä kasvaa myös kuusta. Alue on pääosin metsätalouskäytössä, mistä johtunee myös korkea männyn osuus.

Kartta 5. Itämeren altaan ylin ranta Pohjois-Suomessa. Ancyclusjärven peittämä nykyinen maa-alue tummansinisenä. Kaavan alue merkitty punaisena suorakulmana. (Kartta H.-P. Schulz 2014).

Alueen kasvillisuutta hallitsevat kuusimetsät, etenkin kosteilla ja kalkkipitoisilla paikoilla. Lähiseudulla yli puolet metsistä on metsätalouskäytössä.

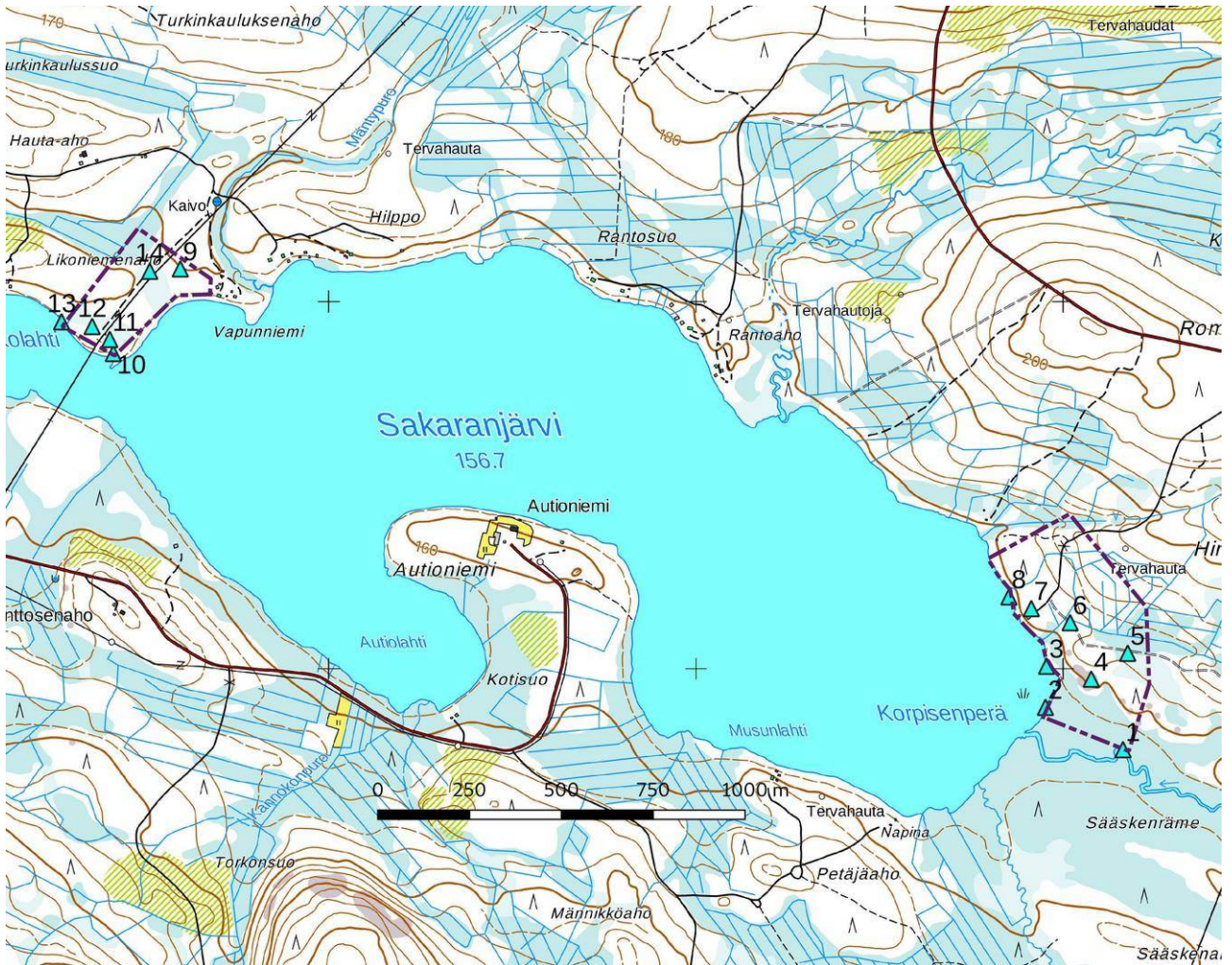
Korkeimmilla alueilla valitsee kuivahko mäntyvaltainen kangas. Kuvassa harvennettua talousmetsää.

Lähempänä rantaa esiintyy tuoretta, paikoitellen lehtomaista kangasta, jossa esiintyy myös runsaammin kuusia.

3.1. Valokuvat ja maastokuvaukset

Kartta 6. Kuvauspaikat 1-14 turkoosina kolmiona. Maanmittauslaitoksen peruskarttarasteri 1:20 000, 12/2019.

ITÄINEN ALUE:

Kuva 1. Korpijoki kuvattu kaakkoon, soistunut rantavyöhyke. Kuva 2. Järven kaakkoinen ranta kuvattu etelään.

Kuva 3. Itäinen ranta kuvattuna luoteeseen, kivikkoisella rannalla on myös hiekka-alue.

Kuva 4. Pieni kallioalue Korpjoen pohjoispuolella.

Kuva 5. Talvitie suolla kaava-alueen itäosassa. Tie kiertää Hirvenahon kautta takaisin päätielle.

Kuva 6. Metsätie alueen keskiosassa.

Kuva 7. Mökkityömaa koillisrannalla.

Kuva 8. Näkymä hiekkarannalta järven yli Ison Palovaaran tuulivoimapuiston suuntaan etelälounaaseen.

POHJOINEN ALUE:

Kuva 9. Harvennettu metsä alueen itäosassa.

Kuva 10. Pohjoinen ranta kuvattu kaakkoon. Pohja on liejuinen, paikoitellen hiekkaa. Rannan yläpuolella kivikkoa.

Kuva 11. Uuden mökin paikka alueen eteläosassa.

Kuva 12 Voimalinja ylittää järven Likolahden suussa, kuvattu lounaaseen.

Kuva 13. Pohjoinen ranta kuvattu länteen, tiheää nuorta puustoa, vesiraja soistunut.

Kuva 14. Voimalinjan käytävä ja uusi tie mökille kuvattu lounaaseen.

4. Alueen aiempi maankäyttö

Ns. Suomussalmen reitti, vesireitti Ristijärven ja Hyrynsalmen kautta Emäjokea pitkin Kiantajärvelle oli osa Perämereltä Vienanmereen kulkevaa vesireittiä, joka oli esihistoriallisella ja varhaishistoriallisella ajalla tärkein reitti itäisen Fennoskandian halki. Sen varrelta on runsaasti kauppasuhteista kertovia löytöjä, toki sitä käyttivät myös sotilasjoukot. Sakaranjärven länsirannalta tunnetaan kivikautinen asuinpaikka, jota ei ole tarkemmin ajoitettu, *Likolahti Sakarajärvi* (mj-tunnus 77010175.)

Varhaisten lähteiden mukaan Kuusamo ja Posion pohjoisosa kuuluivat 1600-luvun loppupuolelle saakka Kemin Lappiin ja seutu kuului Kitkaan, Maanselän siidojen (lapinkylien) piiriin. Kuusamon eteläpuoleisen alueen asutuksesta ei säilynyt arkistolähteitä, mutta ajanjakson kiinteästä asutuksesta löytyy epäsuoria viitteitä. Vuoden 1562 asiakirjassa on mainittu 'Wle lappemarck', joka on suora viite siitä, että Oulunjärven seudulla oli vielä silloin verotettu Lapinkylää (Julku 1991). Tämä lapinkylä ulottui mahdollisesti Suomussalmelle asti.

Alueen historiallisen verotuksen piirin kuuluneesta varhaisimmasta asutuksesta on olemassa kirjallisia lähdetietoja. Sakaranjärven etelärannan Autioniemi on mainittu jo vuoden 1650 manttaaliluettelossa ja samana vuonna valmistuneelle lääninkartalle on merkitty Sakarajärvi ja sen eteläpuolelle talo.

Kartta 7. Ote Kajaanin linnanläänin kartasta vuodelta 1650 (C. Claesson).

Vuoden 1650 manttaaliluettelossa mainitaan Hyryjärven Hoikan talon isännän poika Matti Olavinpoika, talon nimi oli Sakarajärvi. Seuravaa teksti on lainaus Kerästen sukukirjasta ([www.sivut Jorma Keränen Kerälän kylä – Keräisten kantakylä](http://www.sivut.jorma.keranen.fi/kerälän_kylä_-_keräisten_kantakylä3)³):

Kerälän kylän kantatalona voidaan pitää Hyryjärven koillispuolella sijaitsevaa Kainuun Kerästen kantataloa Hoikkaa, jonka perusti ilmeisesti Muhoksen Laitasaaresta lähtöisin ollut Olavi Keränen vuonna 1601. Olavin pojista perustivat uudistilat 1630-luvulla Matti ja Heikki. Matin talon nimi oli vuoden 1650 manttaaliluettelossa Sakarajärvi ja Heikin Vuottojoki. Saman aikaisen Kainuun ensimmäisen kartan voidaan nähdä, että Matin talo sijaitsi ilmeisesti Sakarajärven etelärannalla Autioniemessä ja Heikin talo Emäjoen ja Sakaranjoen yhtymäkohdassa. Varsinaiseksi Kerälän kylän keskuspaikaksi muodostui Sakaranjärven pohjois- ja koillispuolen vaarat, joille uudistaloja nousi 1600-luvun jälkipuoliskolla pääasiassa Keräsen suvun toimesta. Matti Olavinpoika Keräsen perustama seudun kantatalo Sakarajärven rannalla näyttää jätetyn autioksi varsin pian.

Kartta 8. Ote Paltamon pitäjän vuoden 1786 kinkeripiirikartasta (Paltamon kirkkoherra Simon Appelgrenin piirtämä).

Vuoden 1853 pitäjänkartalle paikalle on merkitty torppa, ja paikannimenä esiintyvät Autioniemi ja Autiolahti. Vuoden 1974 peruskartalla paikalla on Autioniemi-niminen pieni maatila.

Ote vuoden 1853 pitäjänkartasta (Geograf karta över Hyrynsalmi samtålighet. Hyrynsalmi socken, Kajana härad och Uleåborgs län; G.R. Lindström 1853).

5. Tulokset

Inventoinnissa ei löytynyt muinaisjäännös- tai kulttuuriperintökohteita.

Autioniemen 1600-luvun talon tarkka sijainti noin 5 ha:n kokoisella alueella ei ole tiedossa, ja siksi sitä ei ole toistaiseksi merkitty muinaisjäännökseksi. Mikäli järven eteläranta joskus kaavoitetaan, olisi syytä tehdä Autioniemen alueella tarkkuusinventointi.

Lestijärvellä 3.1.2020

Hans-Peter Schulz

Jaana Itäpalo

6. Aineistoluettelo

Kirjallisuus:

Pentti Virrankoski, 1973. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia III.

Aimo Halila, 1984. Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia II.I

Matti Huurre, 1992. Kainuun hämärä kausi – aika ennen savolaisten uudisasutusta. Suomen varhaishistoria, Tornion kongressi 14.-16.6.1991 Stud. Hist. Sept. 21

Kyösti Julku, 1992. Suomen vyötärön kerralliset saamelaiset. Suomen varhaishistoria, Tornion kongressi 14.-16.6.1991 Stud. Hist. Sept. 21

Digitaalinen aineisto:

Geologian tutkimuskeskus,
<http://gtkdata.gtk.fi/Maankamara/index.html>

Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, <http://www.vanhakartta.fi/>

Kapsi ry, >wms-server <http://tiles.kartat.kapsi.fi/ortokuva?>

Museovirasto: Kulttuuriympäristön palveluikkuna, arkeologiset kohteet ja kulttuuriympäristön tutkimusraportit arkeologia, Suomussalmi, Hyrynsalmi

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_list.aspx

https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/raportti/read/asp/r_raportti_list.aspx

Maanmittauslaitos,
<http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Maanmittauslaitos, avoimien aineistojen tiedostopalvelu,
<https://tiedostopalvelu.maanmittauslaitos.fi/tp/kartta>